

CASTELAO E O SEMINARIO DE ESTUDOS GALEGOS

ANTONIO FRAGUAS FRAGUAS
Museo do Pobo Galego

Quero deixar constancia en primeiro lugar de que a maior parte do que imos decir eiqui foi publicado por Don Xosé Fernando Filgueira Valverde no folleto da Exposición do Instituto P. Sarmiento de Estudios Galegos que foi o número 30 e celebrouse no ano 1975 e nun artigo titulado "Castelao e os Estudos Galegos", publicado no Faro de Vigo do 28 de xunio de 1984. En segundo lugar tamén, os papeles que se gardan no Instituto P. Sarmiento que nos permiten coñecer a súa colaboración, o seu traballo e o cariño que puña no que facía.

O seminario de Estudos Galegos xurde en Santiago de Compostela por un escolleito grupo de mozos, estudantes estudiosos, con grandes inquietudes por canto se podía atender e atinguir nos estudos de Galicia, laboura constante que precisa adicación tan intensa como desinteresada, coa ilusión de seguir ós devanceiros, ós bos e xenerosos por canto son eles faro que guía a luz que alumea todos os camiños da vida. Os anxeios fixéronse realidade o día 12 de outono de 1923, con motivo de unha excursión ó Castro de Ortoño e a casa lugar onde pasou os primeiros anos a súa vida Rosalia Castro. Ese día un grupo de universitarios dos que por fortuna inda viven Don Luis Tobio Fernández, Don Xosé Filgueira Valverde e Don Ramón Martínez López, estruturaron o que debía ser a nova agrupación de estudio. O pensamento tomou o seu camiño poucos días despois na casa de Don Armando Cotarelo, onde se fixo o Regulamento, e quedou nomeado Presidente Don Armando Cotarelo Valledor.

O nome de Seminario como sementeira tiña un gran prestixio dende a fundación das Sociedades Económicas e sobor de todo polos estudos organizados na Institución Libre de Enseñanza. O Seminario respondía a unha inquietude sentida en toda Galicia como demostra a formación da Sociedade da Lingua por un grupo de estudantes de Bachilerato do Instituto de Pontevedra onde ensinaban Castelao, Antonio Losada e Ramón Sobrino. Pero o Seminario de Estudos Galegos foi como un imán que atrai á intelectualidade de toda Galicia e de fora de Galicia. Os homes das letras e das ciencias de toda Galicia aceptaban con gusto a proposta de membro, e axina cumplían o precepto estatutario de ler o seu correspondente discurso de Ingreso.

Castelao tivo coñecemento da fundación do Seminario no despacho de Don Antonio Losada e mostrando o seu entusiasmo publicou no xornal GALICIA de Vigo, que dirixía Paz Andrade, un dibuxo dos profetas do Pórtico da Gloria co texto de Isaías: "O pobo que andaba en escuridades veu en vos gran lus; ós que vivían en terra de sombras e de morte, a lus resplandeceu sobre eles". (Isaías 9,1).

Cando puxo iste texto, sin dúbida, meditou moito, e moito mais recordaria co tempo, os números seguintes que falan da vara do tirano, da bota que taconeia e do manto ensangrentado, que entristecen os espíritos. Fixo tamén o dibuxo do selo, do cuño que tiña de principal o Grial coa Pomba e as cinco cruces rodeado por dous círculos concéntricos. No exterior a lenda: SEMINARIO DE ESTVDOS GALEGOS, e, separado ente dúas cunchas xacobeas, COMPOSTELA. No círculo interior: DEVS SCIENTIA FRATRESQVE GALLAETIAE.

O día tres de novembro de 1923, celebrou o Seminario a segunda Sesión na que leoo o seu traballo de ingreso Don Xosé Filgueira e foron elexidos membros do Centro: Castelao, Vicente Risco e Don Antonio Losada Diéguez.

O ingreso de Castelao coincide co de Lago González e ante dous personaxes de tal categoría, Filgueira titula o feito como: "a meirande solenidade do "Seminario".

"Entre os moitos actos que organizou coído que ningún tivo, sigue decindo Filgueira, meirande relevo que o do ingreso no que se axuntaron dous nomes egrexios: o de Arcebispo Lago e o dél.

"A Acta redactada por Luis Tobio, dí deste xeito:

"XIX Sesión. Extraordinaria. O día 4 de maio de 1924. No Salón de Actos da Sociedade Económica de Santiago, ás doce da mañán inaugúrase a Exposición de dibuxos e acuarelas de Castelao, baixo a presidencia do noso señor Arcebispo de Santiago, Don Manuel Lago González.

"Leeu primeiro o seu traballo de ingreso Don Alfonso Rodríguez Castelao, "O Novo Espírito", tras unhas verbas limiares do Presidente, Dr. Cotarelo, nas que ofrendou ó señor Arcebispo a Exposición, nomeandoo Presidente de Honor.

"Tomou logo a verba o Dr. Lago. E dixo moito, bo e grande; escomenzou co aqueles versos de Añón:

¡Ai, esperta, adourada Galicia,
dese sono en que estás debruzada!"

"E logo percorreron toda a Exposición vendo con detimento as obras de Castelao".

O Traballo de Castelao leído é o fermoso texto que co tiduo "A carón da natureza", figura como pórtico no comenzo de "COUSAS".

A CARON DA NATUREZA

É no intre en que a terra, para se durmir, vaille virando as costas â luz e o fume das tellas, mesto e leitoso, váise espaxecendo no fondo do val. Non é cousa de outro mundo pintal-o que ven os ollos, que serán comestos pol-os vermes; pero na paisaxe hai máis cousas que fitar, pois n'aquel muiño cantareiro dous namorados danse o primeiro bico e n'aquel pazo do castiñeiro seco oubean os cans.

Dend'o adro d'unha Eirexa ollámol-o val afundido na choiva. A i-auga que cai a fío aplaca o fume azul contr'as tellas brillantes d'unha chouza. Os camiños

están cubertos de lama e un vendedor de cobertores pasa cabaleiro na sua besta ferrada. Velahí o cadro d'un pintor; pero aínda hai máis na paisaxe, pois tocan a morto no campanario da Eirexa e o son é tan amargurado coma se batesen a campá co-a mesma cabeza do morto e non adeviñamos en cal casa do lugar hai desgracia porque todas, todas, están tristes.

Noite de luar. Na veira d'unha encrucillada de leenda un cruceiro ten arrentes de sí a mesa de pedra onde pousan os mortos para botarlle o responso; por ánt'os piñeiros amóstrase a ría maina; a lua está pendurada da ponla d'un pino. O pintor ten que evocar algo máis que unha visión, pois na mesa de pedra do cruceiro, aquela mesma tardiña, pousaron o corpo morto d'un rapaz que veu do servicio; por aquela congostra vai un estudante de crego cavilando na moza do pano roxo que lle roubou a vocación. E ô lonxe cantan un alalá.

Mañanciña de domingo. Os montes de lonxe teñen azures de Patinir; as xestas e os toxos poñen as suas motiñas marelas na diviña sinfonía verde da paisaxe para un artista, pois nunha ponla d'aquela maceira o melro de Guerra Xunqueiro, "lucidio e xovial" aínda, agarda pol-o abade da aldea para darlle os "bons días"; choveu onte; as campás da Eirexa repenican unha muñeira e pol-os carreiros das veigas d'acólá embaixo as formiguiñas negras e roxas veñen â misa.

O tempo engalanou c'unha tona de ouro e prato o vello castelo feudal; os escravos do fisco sachan o millo nas leiras; antr'os salgueiros sombrizos do fondo do val avístase a fouce do río. O sol bate no lombo da terra. Todo está disposto para pintar, porque todo é regalía dos ollos; pero na paisaxe hai máis. Hoxe é víspera de San Xohan, arrecende a colo de nai, cantan os grilos e o vento morno trainos de lonxe o son d'un bombardino. Mañán lavarémonos con herbas arrecendentes.

Anoitecía. A silueta negra d'un pino dibuxábase no azul escuro do ceo. Todos sabedes que na primadeira os pinos botan milleiros de velas, collendo eisí o aspeito de candieiros xigantes. ¡Cantas veces sentimos desexos de alcendel-as velas dos pinos! Pois ben; perto do meu pino acertou a pasal-o Viático aldeán (o crego, dous rapaces, catro mulleriñas que van rezando) e iou miragre! o irmán pino, sentind'o momento relixioso i-en homenaxe â Sagrada forma, alcendeu as suas velas, qu'estiveron acesas namétral-o Viático non se perdeu na revolta do camiño.

Un día de Nadal, ollando unha paisaxe que imitaba un Nacemento, decaime de que hai máis fermosura nas froliñas dos campos que nas froles de xardín. As froliñas ventureiras que nacen nos campos parecen creadas pol-o Bosco ou por Breughel o *vello*, namentras que as froles foulentas de xardín semellan os encoiros manteigosos de Rubens. Dend'entón eu quixen ser un ventureiro das letras.

A Exposición tiña as láminas que figuran no album NOS, pero por mor da censura Castelao tapara os letreiros e un deixaba ver por transparencia o diálogo. Era o das dúas meniñas que ten ista preocupación

-¿Qué comerá o rey?

-Comerá... comerá... sucre.

Co gallo da Exposición facíanse sempre conferencias, eiquí, na de Santiago, leeron os seus traballos de ingreso no Seminario, Don Salvador Cabeza de León, Don Antonio Losada Diéguez, Don Anxel del Castillo e Don Manuel Lugris Freire.

No curso seguinte fixo Castelao a parte literaria do remate do curso nos fins de maio. Leeu o primeiro conxunto de Cousas, que reseñaba a prensa como contos breves, orixinales e ilustrados con dibuxos de gran mérito. "La lectura de estos cuentos, dejó en el ánimo de los espectadores una estela de singularidad y belleza exquisita". O cronista recoñece o delicado humorismo de Castelao "muy de raza selecta y depurada". E inda engade: "Son sencillos y por eso el acento psicológico de sus personajes aparece más acusado y más brioso y virgen. Son breves como parábolas, pero encantadores como consejas nuevas dichas por los labios adorables de una fada legendaria que conservara la pristinidad de los rudimentarios del génesis de las razas y de los pueblos".

Así formou Castelao o primeiro libro de "Cousas", con dezaioito estampas, que se editou entre os primeiros libros entre os que cabe destacar "Hostia" de Don Armando Cotarelo e "Na noite estrelecida", de Ramón Cabanillas.

Era Castelao un modelo de cumpridor e non faltaba nunca o seu traballo e así no curso 1926-27 presentou o deseño de dous muñecos vestidos a usanza da comarca de Santiago con destino ó Museo Etnográfico. E no ano seguinte leeu o seu traballo o día 21 de abril celebrando así o día da "Festa da Prosa Galega", traballo que se titulaba "Retrincos de carne", que serían publicados mais tarde soio coa primeira verba: "Retrincos", fantasía con realidade da súa vida.

Pensionado pola "Junta para la Ampliación de Estudios" foi percorrer as terras de Bretaña onde sin descanso dibuxou moimentos prehistóricos cristianizados, cruces isoladas, cruceiros como os nosos e calvarios impresionantes. A pouco de chegar de volta á súa terra, pasou notas e dibuxos a limpo e púxose en comunicación con Don Salvador Cabeza de León, xa Presidente do Seminario, informándolle: "Xa din remate ó meu traballo en col das cruces na Bretaña. Non é un traballo moi longo; pero levará moitos dibuxos, que xa están feitos. Dígame cando podo ir a Santiago para leelo no Seminario. Sería comenente que non fosen moitos... Resulta dificultoso amostrar os dibuxos a todos con oportunidade, estando lendo. Uns cantos amigos o redor d'unha mesa e todo sairá ben, pois o trabalo pode resultar unha lata...

Como eu non dispoño de cartos somentes poderei publicar o meu traballo contando co Seminario. Non sei o que custaría o conto; pero cicais non sexa moito, pois os dibuxos son a liña e o fotograbado non pode ascender a moito mais de unhas quiñentas ou seiscentas pesetas. Si o traballo lles parece dino de ir á imprenta e houbese cartos non estaría mal publicalo deseguida, pois antretanto pode

aparecer un libro alá na Bretaña e o meu traballo pode ser xa reseso... A miña primeira intención era publicar un libro en col dos cruceiros galegos e nese libro falar dos cruceiros bretons; pero aínda compre traballar un pouco máis aínda na cousa dos cruceiros nosos e cando publicase o tal traballo xa tería en que afinarme para facer comparacions. Estou á súa disposición e non ten máis que avisarme".

O libro: "As cruces de pedra na Bretaña" luce na súa portada selo do Seminario, e, debaixo, a modo de pe de imprenta: Seminario de Estudos Galegos. Santiago de Compostela. 1930.

Ernest Rivière en "La vie Rennaise" correspondente ó 25 de outono do mesmo ano adica un eloxioso artigo ó traballo de Castelao, detallando conceptos, percorridos e dibuxos do autor. E para informar debidamente dos tempos de aquel momento diremos que o libro custaba a astronómica cantidade de tres pesetas según vemos por un recibo de depósito feito na Librería Porto onde deixan os do Seminario dez exemplares ó precio de tres pesetas exemplar e conceden ós libreiros o vintecinco por cento, de xeito que ó Seminario quedábanlle dúas pesetas e un real.

Foi no Seminario un colaborador constante e adicou unha atención especial ó estudio das Cruces de pedra en Galicia nas xeiras que facía o Centro. Nas verbas limiares que escribe no libro: "As cruces de pedra na Bretaña" señala esa gran preocupación que levou deica o remate da súa vida expresándose desta maneira: "Dende fai bastantes anos veño recollendo materiais para un proximo libro en col dos cruceiros galegos, cavilando sempre nun lonxano estudo comparativo das cruces de pedra dos Fisterres, que virá cando se coñezan ben por separado". As tristezas da guerra civil española alonxaron materialmente a Castelao da súa Terra; deixaba unha interesante laboura feita que comenzara en Pontevedra e continuara no Seminario onde dirixeo a "Sección da Arte e Literatura", na que organizou edicións, mostras, lecturas... Participou na iniciativa da primeira Festa da Lingua Galega no ano 1925, promoveo a da "Poesía Galega" no ano 1926, a Festa da Prosa" no 1927, e tivo unha acción moi sinalada nos exemplares "Cursos de Extensión Escolar" celebrado en Pontevedra en xulio e agosto de 1935.

Estes son os datos que publica Don Xosé Filgueira Valverde, pero engade: "Tamén traballou cas outras seccións. Para a de Historia dispuxo o Catálogo de Labras Heráldicas de Rianxo que publicaría con Bouza Brey. O Arquivo Gráfico tributou con dibuxos feitos nas "xeiras". Ca de Etnografía e Folklore, na recollida e anotacións de paralelos e de mencións da pelerinaxe compostelán en refrendas bretonas. Na de Cencias Aplicadas que dirixía Gómez Román, sobre a construción tradicional e as chamadas "artes industriais"...

O Seminario non puido realizar a gran idea de facer a publicación de "As Cruces de Pedra na Galiza", como había publicado "Corpus Petroglyphorum Gallaeciae" de Ramón Sobrino e estaba imprentándose ou xa impreso na súa maior parte o "Liber Sancti Jacobi *CODEX CALIXTINUS*" según a transcripción de Walter Muir Whitehill, e acordara na derradeira xuntanza do ano 1936, derradeira xuntanza do Seminario, a publicación da obra de Castelao según refire a nota aparecida na prensa, que indica o desexo de editar axiña "el formidable estudio reali-

zado por Castelao, en torno a los cruceiros de Galicia. Tanto en el aspecto de la investigación como en el de la ilustración, se trata de una obra maravillosa. El Seminario no regateará sacrificio a fin de que la presentación corresponda, en lo posible, al valor del trabajo".

A ilusión quedou trunchada pola guerra e as súas consecuencias. As Cruces de Pedra na Galiza imprentáronse en Buenos Aires e Castelao tivo nas súas mans os primeiros folios impresos, e naquel intre o seu pensamento seguro que veo percorrer uns camiños aldeans na campaña dos membros do Seminario, pra tornar axiña á noite de Buenos Aires e pasar as derradeiras horas da súa vida ó lado de Virxínia, súa dona, e dos grandes amigos que se atopaban naquela cidade. Foi a derradeira xeira do Seminario de Estudos Galegos.